

Opening Symposium Openbaarheid en toegankelijkheid van het strafrecht

De Lik, Utrecht, vrijdag 3 juni 2022

*Dames en Heren,
Collega's, studenten en andere belangstellenden,*

De oprichter in 1879 van het weekblad **Recht voor Allen** is de Friese predikant en politicus Domela Nieuwenhuis. Hij zat hier bijna 8 maanden vast wegens majesteitsschennis richting Willem III. Hij was veroordeeld tot een jaar, maar kreeg op de verjaardag van prinses Wilhelmina gratie.

Ook vele andere bekende mensen die in aanraking kwamen met het strafrecht gingen u voor door hierheen te (moeten) komen.

Gerrit Kouwenaar zat hier een halfjaar vast wegens het meewerken aan een illegaal tijdschrift *Parade der Profeten*.

Naar verluidt hebben hier ook vastgezeten: Cornelis van Ravenswaay (de zogenaamde NSB Burgemeester), Simon Vinkenoog (wegens drugsbezit), Gerrit Achterberg (wegens moord op zijn hospita) en Herman Brood (wegens drugsbezit).

Aan dit rijtje mag Nederlands 'grootste' in- en uitbreker niet ontbreken: Gerrit Blom, beter bekend als Gerrit de Stotteraar. Vooral in de jaren 50 tot '70 was hij berucht vanwege zijn veelvuldige inbraken en insluipingen bij arme Amsterdammers, onverbeterlijk gedrag en verschillende ontsnappingen uit gevangenissen, huizen van bewaring en politiebureaus. In 1949 ontsnapte hij voor de vierde maal uit Gevangenis Wolvenburg. De Nederlandse auteur Hagar Peeters schreef zelfs een doctoraalscriptie over deze markante man.

Realiseert u zich dus dat u in het kader van het Symposium '*Openbaarheid en toegankelijkheid van het strafrecht*' **toegang** heeft gekregen tot een unieke locatie gevestigd op bolwerk Wolvenburg in de binnenstad van Utrecht. Niet alleen overigens vanwege voornoemde mensen die hier een ingrijpende periode van hun leven hebben vastgezeten, maar ook vanwege de architectuur en historie.

In 1856 werd hier de oudste cellulaire gevangenis van Nederland in gebruik genomen. Gevangenis Wolvenburg, ontworpen door architect Isaïc Warnsinck en ingenieur van Waterstaat J. Fijnje in de vorm van een kruis en omsloten door een gevangensmuur, in de loop der jaren uitgebreid. Een strafgevangenis aanvankelijk voor mannen en vrouwen en militaire gevangenis. Vele gevangenen verkeerden hier in eenzame opsluiting. Geen enkel contact tussen de gevangenen onderling was toegestaan. Het cellulaire concept werd in 1917 opgeheven: voortaan mogen de gevangenen weer oogcontact maken, maar (nog) niet praten). Dit zou duren tot 1952 (opheffing van de zwijgplicht voor gedetineerden en personeel moest spreken met de gedetineerden). In 1949 kwam het accent -gelukkig- te liggen op resocialisatie in plaats van isolatie.

Deze gevangenis is in juni 2014 gesloten. In 2001 werd het complex een Rijksmonument. 'Gevangenis Wolvenplein' kent kortom een bewogen geschiedenis, de periode van de Tweede Wereldoorlog niet te vergeten.

Tot zover dit stukje bewustwording over waar u nu bent.

Openingswoord de heer Alrik de Haas (dagvoorzitter)

Ik heet u namens Stichting Mens en Strafrecht en CPO van harte welkom op het Symposium *'Openbaarheid en toegankelijkheid van het strafrecht'*.

Een bijzonder welkom aan de sprekers van vanmiddag: mr. Wim en Hans Anker, mr. Jacco Janssen, Saskia Belleman en prof. mr. dr. Sven Brinkhoff.

Een bijzonder welkom aan de heer Jos Silvis (oud-procureur-generaal bij de Hoge Raad) en prof. mr. dr. Theo de Roos (emeritus hoogleraar straf(proces)recht aan de Tilburg University, tot mei 2018 raadsheer-plaatsvervanger bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch en vanaf het eerste uur betrokken bij Stichting Mens en Strafrecht).

Welkom in het bijzonder ook aan Marianne van den Bosch, Renée Schepens en Ilse Ruessink (allen vanuit CPO), alsmede Tamara Buruma, Sam van den Akker, Froukje Jonkman (zij zijn allen betrokken bij Stichting Mens en Strafrecht en achter de schermen hebben zij hard gewerkt om dit symposium te organiseren).

Het is me een waar genoegen u allen van harte welkom te heten op dit symposium.

Stichting Mens en Strafrecht heeft sinds haar oprichting op 16 augustus 2012 uiteenlopende activiteiten georganiseerd. Teveel activiteiten om hier op te noemen.

Telkens is het kerndoel terug te voeren op het doel van oprichting van de stichting: het bieden van inhoudelijk tegengewicht aan het gure strafrechtklimaat in Nederland en daarbij de publieke bewustwording te vergroten dat de justitiabele vooreerst mens is en een humane bejegening verdient.¹ *"De M. voorop in MENS"*, zoals Hans Anker mij zondag jl. in een e-mail nog bevestigde.

Met het 2^e lustrum in zicht moet worden geconstateerd dat Stichting Mens en Strafrecht ook in de huidige tijd tegenwicht heeft te bieden aan de stoere en repressieve taal van politiek, media en burgers over criminaliteit en straffen.

Het is van belang dat de burger op een toegankelijke wijze voldoende geïnformeerd blijft dat in het strafrecht ruimte bestaat voor mildere principes, zoals resocialisatie, herstel en vergeving. Die constructieve aspecten krijgen in het publieke debat en in het justitie- en veiligheidsbeleid helaas (nog) onvoldoende aandacht.

Dit symposium draagt uitmuntend bij aan het nodige tegengewicht: een minimumniveau van openbaarheid van het strafrecht en een 'toegankelijk strafrecht' maakt vele mensen bewust hoe het hedendaagse strafrecht in onze rechtsstaat wordt uitgeoefend.

Over openbaarheid en toegankelijkheid van het strafrecht is jaren geleden al nagedacht. Op 2 juni 2005 verscheen vanuit het NSCR (Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving) en Universiteit Leiden een persbericht onder redactie van prof. mr. dr. Marijke Malsch met als titel *'Strafrechtspleging te weinig zichtbaar'* naar aanleiding van het onderzoeksrapport *'De zichtbaarheid van het recht: openbaarheid van de strafrechtspleging.'*² Malsch en Nijboer verdiepten zich in de openbaarheid van de strafrechtspleging in Nederland en concludeerden dat het Nederlandse strafrechtssysteem niet erg zichtbaar, toegankelijk en begrijpelijk is. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor legitimiteit en vertrouwen in de rechtspraak.

¹ In het Uittreksel Handelsregister Kamer van Koophandel van Stichting Mens en Strafrecht, KvK-nummer 55873928 staat vermeldt: *'Het publieke debat alsmede de totstandkoming van wetgeving te beïnvloeden op het terrein van justitie en veiligheid en beoogt daarmee een tegengewicht te bieden aan het gure strafrechtelijke klimaat in Nederland. Middels het publiceren van opiniestukken, het geven van interviews en het verzorgen van lezingen streeft zij ernaar de publieke bewustwording te vergroten dat de justitiabele vooreerst mens is en om die reden een humane bejegening verdient'*

² Zie URL: <https://web.universiteitleiden.nl/nieuwsarchief2/511.html> en <https://www.nrc.nl/nieuws/2005/06/22/strafrecht-te-weinig-zichtbaar-voor-burger-10548023-a214591>.

Een rechtspraak die niet open en transparant is en waar burgers niet bij betrokken worden, kan op den duur leiden tot verlies aan vertrouwen en legitimiteit. Zelfs eigenrichting kan daardoor bevorderd worden.

Mr. dr. Leonie van Lent schreef in 2008 haar proefschrift over *'Externe openbaarheid in het strafproces'*.³ Het beginsel van externe openbaarheid is een veel besproken, maar moeilijk grijpbaar onderdeel van het Nederlandse strafprocesrecht. Het onderzoek wees uit dat in de Nederlandse wetsgeschiedenis van de afgelopen twee eeuwen weinig enthousiasme voor de externe openbaarheid te ontdekken is. Zij concludeerde in die tijd dat in de Nederlandse strafrechtspleging op positiefrechtelijk, processueel en organisatorisch niveau, niet veel ruimte bestaat om betrokkenheid van de samenleving vorm te geven.

Zoals bekend werd in januari 2020 het coronavirus voor het eerst geïdentificeerd in de Chinese miljoenenstad Wuhan. Ik zat vanwege het Twinningproject Herstelrecht Suriname-Nederland die maand zelf in een korjaal op de Lawarivier diep in de binnenlanden van Suriname toen ik de eerste berichten hierover las op mijn smartphone. Ik had niet kunnen bevroeden dat het maatschappelijke leven in een aanzienlijk deel van de wereld grotendeels tot stilstand zou komen.

Het coronatijdperk trad aan en deed de belangstelling voor openbaarheid en toegankelijkheid van het strafrecht herleven.

De urgentie dit onderwerp op de agenda te plaatsen staat sindsdien niet ter discussie.

In dit verband noem ik de editie van het tijdschrift Rechtstreeks van de Raad voor de Rechtspraak onder de titel *'Rechtspraak in tijden van corona'*. In dit werd teruggekeken op de turbulente coronatijd door betrokkenen binnen en buiten de rechtspraak.⁴

Vanuit de Balie bleef het ook niet stil.

In het Advocatenblad verscheen een artikel met de veelzeggende titel: *'Zittingen in coronatijd: water bij de rechtsstatelijke wijn'*. Uit dit artikel volgt dat op rechtsstatelijke beginselen als openbaarheid, aanwezigheid ter zitting en equality of arms in coronatijd flink wordt ingeleverd, vooral door advocaten en rechtzoekenden. De algemene lijn die ontstaat, is zorgwekkend.⁵

De universiteiten van Utrecht, Nijmegen en Leiden onderzochten wat de impact was van de coronacrisis op de rechtspraak en op de positie van mensen die daarmee te maken kregen. Daarbij is onder meer naar het strafrecht gekeken, onder leiding van hoogleraar Criminologie en Vergelijkende Penologie Miranda Boone. Uit het onderzoeksrapport *'Gevolgen van COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden'*⁶ volgt dat de coronacrisis een grote impact had op de rechtspraak. Rechtbanken en hoven sloten in het begin van de crisis de deuren en hielden digitale zittingen. En dat ging lang niet altijd goed.

Mr. dr. Leonie van Lent en prof. mr. dr. Marijke Malsch hebben in het Nederlands Juristenblad in een artikel ingezoomd op rechtbankverslaggeving na één jaar corona, met de veelzeggende titel *'Gaten in de openbaarheid'*.⁷

³ Van Lent, L. (2008), *Externe openbaarheid in het strafproces*, Boom Juridische Uitgevers.

⁴ Rechtstreeks 2020 nr 3.

⁵ Zie URL: [Zittingen in coronatijd: water bij de rechtsstatelijke wijn - Het Advocatenblad](#) .

⁶ Rapportage ZonMw februari 2022, te downloaden via URL: https://www.uu.nl/sites/default/files/rapport_gevolgen_van_covid-19_16-3-2022_definitieve_en_volledige_versie.pdf (uu.nl)

⁷ Nederlands Juristenblad – 21-5-2021 – AFL. 20.

Openingswoord de heer Alrik de Haas (dagvoorzitter)

Ik wijs bij gelegenheid van dit openingswoord nog op het lezenswaardig artikel *'Externe openbaarheid en de COVID-19-crisis: Overwegingen voor het strafproces in de toekomst'* van auteurs Sophie Mommers en Lyana Francot.⁸ Met het oog op de toekomst kijken Mommers en Francot welke lessen geleerd kunnen worden uit de huidige inzet van diverse coronagerelateerde maatregelen.

Naast de coronatijd deden zich nog andere ontwikkelingen voor waarbij vragen gesteld kunnen worden wat de impact op openbaarheid en toegankelijkheid van het strafrecht is. Ik noem de moord op misdaadjournalist Peter R. de Vries waardoor in zekere zin de openbaarheid een knauw heeft gekregen vanwege (opnieuw) inzet van anonieme officieren van justitie door nummers in plaats van namen te vermelden vanwege zorgen om veiligheid. In het onderzoek is voor het eerst ook het complete strafdossier geanonimiseerd: namen van officieren, rechters-commissarissen, rechercheurs, ooggetuigen en deskundigen zijn weggelaten. Trouw kopte hierover drie dagen geleden: *'Sinds de moord op Peter R. de Vries staat de rechtspraak onder druk'*.⁹

Een heel andere kwestie deed zich onlangs voor bij de rechtbank in Breda. De verdachte verscheen bij de tweede pro-formazitting met een pruik op in de rechtszaal, omdat er een rechtbanktekenaar in de zaal zat die volgens zijn advocaat tegenwoordig zo levensechte tekeningen maakt dat het de privacy van haar cliënte levenslang zou kunnen schenden. De voorzitter besloot uiteindelijk de pruik te tolereren, maar gaf daarbij aan dit in zijn 40-jarige carrière als rechter nog nooit te hebben meegemaakt.¹⁰

Al deze observaties vormde reden genoeg daaraan via dit symposium aandacht te besteden.

Corona of geen corona: Hoe openbaar en toegankelijk zijn strafzaken voor de primair betrokkenen in een strafproces, de pers en andere belangstellenden?
Wat is het antwoord op deze vraag als verdachten en veroordeelden al dan niet met advocaat digitaal ter zitting in plaats van in persoon?
Hoe relevant is openbaarheid en toegankelijkheid van het strafrecht voor bijvoorbeeld het vertrouwen van de burger in de rechtspraak?
Hoe verhoudt dit onderwerp zich tot 'eigenrichting'?

Ik zal niet nog verder vooruitlopen op wat er aanstonds over dit thema zal worden betoogd.

We hebben als bestuur gekozen het thema te laten belichten door een viertal (duo-)sprekers vanuit verschillende invalshoeken, achtereenvolgens: *wetenschap, journalistiek, rechtspraak en advocatuur*.

Als eerste zal prof. Sven Brinkhoff het thema inleiden. Hij is tegenwoordig verbonden als hoogleraar straf(proces)recht verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en tevens bestuurslid bij Stichting Mens en Strafrecht. Brinkhoff voelt zich verbonden met de boodschap van onze Stichting. Op 21 juni 2023, de langste dag volgend jaar, houdt hij zijn inaugurele rede.

⁸ NTM-NJCMBull. 2022/02.

⁹ Zie URL: <https://www.trouw.nl/binnenland/sinds-de-moord-op-peter-r-de-vries-staat-de-rechtspraak-onder-druk-het-is-nu-oppassen-geblazen~b99e9cec/> .

¹⁰ Zie URL: <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4071126/moord-op-supermarktbaas-verdachte-yvon-k-met-pruik-op-voor-rechter> .

Openingswoord de heer Alrik de Haas (dagvoorzitter)

Dan volgt een optreden van Saskia Belleman. Haar behoef ik bij u niet te introduceren. Wie kent haar niet vanwege haar functie bij De Telegraaf. Zij brengt met regelmaat rechtszaken onder de aandacht op social media. Inmiddels kennen we haar niet alleen van Twitter en De Telegraaf. We zien Saskia Belleman ook in talkshows en radiostations waar zij meer dan eens wordt uitgenodigd om haar verhalen te delen.

Hierna volgt mr. Jacco Jansen, Senior strafrechter A bij de Rechtbank Rotterdam en onder meer bekend van de podcasts die de Rechtspraak publiceert onder de naam *'de Staat van het strafrecht'*.

Ten slotte zal de Friese eeneiige tweeling en zeer succesvolle strafpleitersduo mr. Wim en Hans Anker u toespreken. Zij zijn inmiddels met pensioen, maar zetten zich nog volop in voor het strafrecht en nemen de jongste generaties hierin mee.

Voordat de sprekers het woord krijgen vraag ik u aandacht voor een bijzonder moment. Stichting Mens en Strafrecht heeft afgelopen jaren twee boeken uitgegeven.¹¹ Vol trots zal hier vanaf vandaag een bundel aan worden toegevoegd, uitgegeven door Boomuitgevers Den Haag in samenwerking met het Willem Pompe Instituut: het boek is opgenomen onder de zogenaamde Pompe-reeks.

Ik geef het woord hierover allereerst aan prof. mr. dr. Theo de Roos voor de uitreiking het boek: *'Opstellen over menselijkheid in het strafrecht'*.

Het symposium is geopend.

Alrik de Haas
Dagvoorzitter
Voorzitter Stichting Mens en Strafrecht

¹¹ Ouwerkerk, J. W. (Ed.), Claessen, J. A. A.C. (Ed.), Jacobs, P. (Ed.), Meijer, S. (Ed.), & de Wit, T. E. A. (2013). *Hoe te reageren op misdaad? Op zoek naar de hedendaagse betekenis van preventie, vergelding en herstel*. SDU-uitgevers.; Ouwerkerk, J. W., Claessen, J., Jacobs, P., & Meijer, S. (Eds.) (2014). *Mensbeelden en strafrecht*. SDU-uitgevers. <https://www.sdu.nl/mensbeelden-en-strafrecht.html> .